

Materiały

PROGRAM EDUKACYJNY W SZKOLE – PRAKTYCZNE DZIAŁANIE W REGIONIE ZRÓŻNICOWANYM KULTUROWO I ETNICZNIE

Przemiany polityczne w Polsce przyniosły wolność i związane z nią ukrywane dotychczas problemy narodowościowe. Polityka edukacyjna w PRL wprowadziła nie tylko zwiększenie nieufności do obcych, ale także postrzeganie odmienności jako zagrożenia. Obowiązująca doktryna poszukiwania wroga i ciągłej czujności wzmocniła i rozwinęła funkcjonujące w każdym społeczeństwie stereotypy i uprzedzenia etniczne. Bardzo wyraźnie widać to w odniesieniu do regionów, które zostały przez historię obdarzone mianem pogranicza lub są terenem przenikania się narodów, religii, kultur. Śląsk Opolski jest regionem silnie zróżnicowanym, w którym status mniejszości i współistnienie różnych grup narodowych i etnicznych, wywołują w ostatnich latach żywe reakcje i wiele emocji. Obecność rodzimych mieszkańców, z którymi historia zawsze obchodziła się dość brutalnie, aktywność mniejszości niemieckiej, ogromna większość przybyłych tu wysiedleńców ze wschodu oraz osadników z centralnej Polski powoduje liczne konflikty, ale też wyraża się różnorodnością i bogactwem kulturowym – niestety nie zawsze postrzeganym jako wartość. Ponieważ w ostatnim czasie poświęcono sytuacji na Śląsku Opolskim wiele opracowań, nie będziemy tu poruszać tego problemu.

Badania naukowe i dyskusje nie nadążają za potrzebą rozwiązywania napięć i konfliktów. Liczne konferencje i spotkania diagnozują oraz określają je, ale w znikomym stopniu potrafią rozwiązywać. Naszym zdaniem narosłe uprzedzenia i stereotypy muszą być zastępowane w procesie edukacji myśleniem w duchu tolerancji i zrozumienia.

Tolerancja może być rozumiana dwojako: z jednej strony jako zgoda na istnienie innych, choć niekoniecznie tutaj, jako zdolność do powstrzymywania się od negatywnej emocji i wrogości wobec innych; z drugiej strony tolerancja może być postawą aktywną, poszukiwaniem podobieństw i tego co łączy, poszanowaniem wyborów dokonywanych przez osoby posiadające własną, niepowtarzalną tożsamość.

Rozwijanie bogactwa, jakie niesie ze sobą spotkanie różnych ludzi, wrażliwość na innych, brak postrzegania obcego jako wroga, otwartość na drugiego człowieka, to cechy niezwykle mocno pożądane nie tylko w regionie pogranicza, ale w całym obecnym świecie. Aby to osiągnąć, konieczna jest praca z dziećmi, których dorosłe życie przypadnie w XXI w.

To właśnie kształtowanie wrażliwości i otwartość na problemy społeczne spowodowało, że zespół Szkoły TAK podjął problem przenikania się

i funkcjonowania wielu kultur na Śląsku. To z kolei wskazało na sprawę tolerancji i postrzegania innych narodów i innych ludzi. Bardzo silnym bodźcem okazało się spostrzeżenie dotyczące świadomości uczniów i ich stosunku do różnych nacji. Badania psychologiczne postaw wobec mniejszości ponad 1000 uczniów szkół podstawowych z Opolszczyzny realizowane przez Katedrę Psychologii Uniwersytetu Opolskiego (B. Weigl – w druku) pokazały, że dzieci – podobnie jak ich rodzice – żywią niechętny stosunek do przedstawicieli grup etnicznych postrzeganych jako „obce” czy „odmienne”. Na Śląsku Opolskim obecność Niemców nie jest niczym nadzwyczajnym, lecz samo postrzeganie mniejszości, w tym także niemieckiej, okazało się być stereotypowe i niewolne od uprzedzeń, choć i tak Niemcy, w porównaniu z innymi mniejszościami są odbierani lepiej. Dzieci w wypowiedzi o innych operowały schematami wyobrażeń i często zdecydowanie potwierdzając, że znają przedstawicieli grup mniejszościowych np. Żydów.

Kontakt z Katedrą Psychologii Uniwersytetu Opolskiego pozwolił na połączenie działań wychowawczych z refleksją naukową i kontrolą efektów podejmowanych prac. W ten sposób powstał program będący kolejnym dużym przedsięwzięciem wychowawczym szkoły. Tak jak inne realizowane w szkole, program „Spotkajmy się z innymi – niech inni nie będą obcy” stanowił element pracy szkoły. Stąd też niniejsze opracowanie obejmuje także inne programy oraz niezbędną charakterystykę działalności Szkoły TAK w Opolu.

Szkoła

Szkoła TAK istnieje od 1990 r. Była pierwszą szkołą niepubliczną zorganizowaną w Opolu. Jej założyciele to grupa nauczycieli i rodziców. Do 1995 r. szkoła obejmowała jedynie klasy podstawowe (0-8), od września 1995 r. prowadzi też klasy licealne. W szkole uczy się obecnie 150 dzieci w wieku 6-18 lat, pracuje 35 nauczycieli.

Szkoła utrzymuje się z miesięcznego czesnego płaconego przez rodziców dzieci oraz z niewielkiej, stanowiącej 15% dochodów, dotacji państwowej. Szkoła bierze udział w różnego rodzaju konkursach, dzięki czemu uzyskuje kolejne granty na realizację specjalnych zadań edukacyjnych.

Działanie Szkoły TAK oparte jest na kilku istotnych założeniach pedagogicznych. Są one dosyć ogólne, ale traktowane przez nauczycieli szkoły jako obowiązujące pryncypia współpracy z uczniami. Najważniejsze zasady, jak podmiotowość ucznia, przygotowywanie go do podejmowania samodzielnych wyborów, zindywidualizowane tempo pracy, kształtowanie twórczej postawy wobec rzeczywistości oraz wiele innych, na których opiera się dydaktyka w Szkole TAK, należy do współczesnego pedagogicznego kanonu.

W rodzących się współcześnie koncepcjach pedagogicznych pojawiają się niezwykle wyraźnie dwie perspektywy – jednostkowa i uniwersalna. Z tej pierwszej rysuje się potrzeba wychowania w poczuciu tożsamości osobowej, indywidualnej, obejmującej poznawanie tego co najbliższe, kształtowanie poczucia związku z własną rodziną, regionem, krajem, religią. Kształtowanie

osobowe służy akceptacji własnej tożsamości, pozwala na identyfikację ze społecznością, z jakiej się wywodzimy.

Z drugiej strony pojawia się potrzeba wychowania w poczuciu tożsamości uniwersalnej, zaakceptowania różnorodności i wielokulturowości otaczającego nas świata. Obie te tendencje warunkują się wzajemnie. Tylko pełne przeżycie własnej tożsamości pozwala na pełne uczestnictwo w zróżnicowanej współczesnej kulturze.

W Szkole TAK podjęto realizację obu tych koncepcji. Wychowanie w poczuciu tożsamości indywidualnej i w poczuciu tożsamości uniwersalnej są traktowane jako wzajemnie uzupełniające się i nierozzerwalnie powiązane w działaniu całego zespołu szkoły. Pośród tych wartości, które uznaliśmy za ważne i które próbujemy przekazywać naszym wychowankom, szczególne miejsce zajmuje otwartość, tolerancja, gotowość poznania i zaakceptowania cudzej odmienności, dostrzeganie bogactwa różnorodności.

Programy roku

Status szkoły pozwala jej kierownictwu i pracującym w niej pedagogom na autorskie rozwiązania pedagogiczne i dydaktyczne. Szkoła realizuje obowiązujący, określony przez Ministerstwo Edukacji program nauczania, poszerzając go o nowe treści i formy ich realizacji. Możliwe jest dzięki temu wprowadzanie w sposób zorganizowany i wielopłaszczyznowy ważnych (naszym zdaniem) treści wychowawczych.

W każdym roku szkolnym większość nauczycieli i uczniowie organizują swoje działania wokół wybranego tematu – programu roku. Program taki dotyczy zawsze ważnego problemu poznawczego i społecznego. Realizacja tematu roku jest dostosowana do poziomu i wymagań programowych poszczególnych klas. Nowe tematy zostają wpisane w obowiązujący (w danym roku) cykl dydaktyczny. Program jest wzbogacany i poszerzany podczas zajęć ponadobowiązkowych i pozalekcyjnych. Wspólna praca nad wybranym tematem pozwala na ukazanie związków między różnymi przedmiotami nauczania i dziedzinami doświadczeń, rozwija myślenie interdyscyplinarne, sprzyja kształtowaniu spójnego obrazu świata. Realizacja wspólnego zadania integruje społeczność szkolną, a ponadto ujawnia, że efekt zależny jest od wkładu pracy poszczególnych osób i grup oraz zwiększa poczucie osobistego wpływu na zdarzenia. Prawidłowości te dotyczą zarówno uczniów, jak i dorosłych.

W Szkole TAK zrealizowano dotychczas cztery programy roku. Wokół dwóch pierwszych – „Historia mojej rodziny” i „Odkryć Amerykę” – koncentrowała się praca szkoły w latach 1990/1991 i 1991/1992. Kolejne dwa programy, znacznie bardziej rozbudowane to „Spotkajmy się z innymi – niech inni nie będą obcy” realizowany w latach 1992-1994 oraz „Wybiła zielona godzina” w latach 1994-1996. Z uwagi na wspomnianą już specyfikę regionu, jakim dla szkoły jest Śląsk Opolski specjalnego znaczenia nabrała praca nad kształtowaniem postaw społecznych dzieci i młodzieży. Działanie to dotyczyło przede wszystkim programu „Spotkajmy się z innymi – niech inni nie będą obcy”. Poprzedzimy go opisem trzech pozostałych cykli edukacyjnych, które choć nie związane bezpośrednio – w kontekście działania na Śląsku Opolskim, regionie specyficznym społecznie – miały ogromne znaczenie. Na szczególną

uwagę zasługuje tu program „Historia mojej rodziny”, który poruszył w sposób emocjonalny problem Śląska Opolskiego, nawiązując do problematyki historii regionalnej.

Program „Historia mojej rodziny” koordynowany przez nauczycieli języka polskiego i plastyki poświęcony był poznawaniu przez dzieci losów swoich przodków: rodziców, dziadków i pradziadków. Istotą programu było pokazanie, jak historia własnej rodziny spleta się z historią lokalną, historią kraju i Europy. Na różnych przedmiotach: geografii, historii, języku polskim, plastyce i muzyce dzieci prezentowały klasie swoją rodzinę. Wspólnie z rodzicami rysowały drzewa genealogiczne, na mapach odnajdywały ziemie, z których wywodzą się ich przodkowie, gromadziły fotografie, pamiątki i dokumenty. Poznanie korzeni, z których wyrasta własna rodzina było drogą do kształtowania tożsamości osobistej i społecznej. Zakładaliśmy, że poznanie i akceptacja siebie, doświadczanie własnej unikalności z jednej strony, a z drugiej doświadczanie podobieństwa własnej historii i własnego losu w stosunku do doświadczeń i losów innych, jest sposobem rozbudzania ciekawości ludzi i ich akceptacji. Program „Historia mojej rodziny” zakończył się wystawą prac wszystkich dzieci. Niezwykle losy rodzin zamieszkujących Opole oraz dzieje miasta dają ogromne możliwości w kształtowaniu postaw społecznych. Program „Historia mojej rodziny” funkcjonował jako temat roku. Obecnie jest realizowany w każdej kolejnej klasie IV szkoły podstawowej. Do lekcji historii, języka polskiego i innych przedmiotów wprowadziliśmy nowe treści nauczania, istota zmian polega na oparciu całego procesu dydaktycznego na historii regionu – w odniesieniu do historii rodzin dzieci.

Program „Odkryć Amerykę” realizowany w latach 1991 - 1992 inspirowany był rocznicą pięćsetlecia odkrycia Ameryki przez Kolumba. Program koordynowały nauczycielki języka angielskiego, choć podobnie jak poprzednio, w realizacji cyklu zaangażowani byli wszyscy nauczyciele szkolni i wszystkie dzieci. Na lekcjach angielskiego, polskiego, matematyki, historii, geografii, plastyki poznawano obyczajowość, kulturę, literaturę i historię obszarów wielkich odkryć. Rozważano wpływ podróży i wynalazków na historię świata i życia ludzi. Wiele problemów omawiano na lekcjach łączonych np. historii i geografii – prowadzonych wspólnie przez dwóch nauczycieli. Podczas tego roku szczególnie zintensyfikowano naukę języka angielskiego w szkole.

Program „Wybiła zielona godzina” był programem ekologicznym. Zakładał systematyczne i aktywne wprowadzenie dzieci i młodzieży w szeroko pojętą problematykę ekologiczną, zawierającą nie tylko elementy przyrodnicze, lecz również filozoficzne i estetyczne. Zgodnie z założeniami programów roku, treści ekologiczne wprowadzane były na wielu przedmiotach równocześnie, przez wielu nauczycieli, na wszystkich poziomach nauczania i obejmowały wszystkich uczniów. Podczas tego programu szczególnie ważne były działania pozalekcyjne, nieobowiązkowe. Akcje: sprzątanie świata, segregacja śmieci, opisywanie rezerwatów przyrody, biesiady ze zdrową żywnością, spektakle ekologiczne, młodzieżowe i dziecięce badania naukowe i wreszcie konferencja, w której brało udział ponad 200 dzieci i młodzieży z Opola i okolic były istotą opisywanego programu. Koordynatorami programu były nauczycielki biologii i geografii.

Program „Spotkajmy się z innymi – niech inni nie będą obcy”

Był to najbardziej rozbudowany z dotychczasowych programów roku. Jego realizację umożliwiła pomoc merytoryczna Katedry Psychologii Uniwersytetu Opolskiego oraz finansowa Polskiej Fundacji Dzieci i Młodzieży i Fundacji im. Stefana Batorego. Poza opisanymi niżej działaniami edukacyjnymi, przeprowadzono też ewaluację efektów programu. Prowadzili ją niezależni badacze Uniwersytetu Opolskiego. Wymiernym efektem programu jest też dokumentacja prowadzonych działań: nagrania filmowe i publikacje. Realizatorzy programu opracowali również podręcznik (zob. niżej), materiał pomocniczy dla nauczycieli, którzy chcieliby się podjąć całościowej, bądź częściowej replikacji programu w innych szkołach.

Istota programu „Spotkajmy się z innymi...” polegała na umożliwieniu uczniom kontaktu z historią i kulturowym dorobkiem mniejszości narodowych żyjących w Polsce. Podczas wielu lekcji, a także spotkań pozalekcyjnych, nauczyciele i uczniowie w kolejnych dwu- lub trzymiesięcznych modułach realizowali kolejne „cykle narodowe”: żydowski, cygański, niemiecki, ukraiński, białoruski i litewski. Program był tak zorganizowany, aby z jednej strony dzieci otrzymały pewną dawkę wiedzy, z drugiej zaś, by aktywnie zdobywały informacje, podejmowały próby wchodzenia w rolę członka grupy mniejszościowej, spotkały się z przedstawicielami grup mniejszościowych, uczyły się dostrzegać fundamentalne podobieństwo ludzi, niezależnie od ich przynależności etnicznej.

Realizację programu poprzedziło, jak zawsze przy programach roku, opracowanie przez koordynatorów programu polonistę i psychologa szczegółowej strategii działania. Dzięki temu można było realizować zamierzenia bardzo ambitne i bogate w treści bez obawy o przeciążenie uczniów. W wypadku programu „Spotkajmy się z innymi...” wyjątkowo atrakcyjnego i nasyczonego treściami miało to szczególne znaczenie. Zespół nauczycieli przygotował zatem schemat działania. Obejmował on przede wszystkim podział zadań. Każdym cyklem narodowym opiekowało się dwóch nauczycieli, którzy koordynowali działania, gromadzili i udostępniali innym materiały dydaktyczne, jak filmy, teksty literackie, albumy. Dzięki temu byliśmy w stanie dość rzetelnie pogłębiać własną wiedzę i przygotowywać zajęcia. Każda klasa przygotowywała konkretny „wieczór narodowy” co pozwalało na pełny i aktywny udział wszystkich uczniów szkoły w programie.

Drugim, obok podziału zadań, elementem strategii było ustalenie kalendarza wydarzeń. Obejmował on dwa lata. W przypadku tematów roku trzymamy się zasady stopniowania napięcia: w pierwszym okresie zadania rozproszone, mniej angażujące, potem zadania coraz bardziej angażujące, aż do dużej imprezy – kończącego program święta.

Trzeci element strategii to opracowanie planu pojawienia się tematów związanych z mniejszościami na wybranych przedmiotach. Wkomponowanie programu roku w proces dydaktyczny wymaga koordynacji treści wielu przedmiotów. Ważna jest tu bowiem równoczesność realizacji i wzajemna zgodność treści.

Każdy „etap narodowy” przebiegał według podobnego schematu: na lekcjach historii pojawiały się informacje o historii narodu i początkach bytności na ziemiach polskich. Na lekcjach literatury i języka polskiego wprowadzono baśnie, opowiadania i poezję omawianego narodu. Podczas

lekcji geografii uczniowie poznawali rozmieszczenie grup mniejszościowych i tereny pochodzenia narodów. Na plastyce, muzyce i tańcu wprowadzano elementy wiedzy etnograficznej, zaś na lekcjach religii dyskutowano o wierzeniach i religii omawianych grup.

Ponadto, w większości klas szkolnych podjęto, w różnym natężeniu, oddziaływania niespecyficzne mające wytworzyć (lub wzmocnić) u uczniów poczucie uniwersalnego podobieństwa do siebie ludzi należących do różnych grup narodowych oraz dostrzeżenie zróżnicowania ludzi wewnątrz tych grup. Działania niespecyficzne miały charakter gier i zabaw psychologicznych, nie odwoływano się w nich do kategorii grup mniejszościowych, o których mówiono na lekcjach. Wiele lekcji szkolnych miało charakter międzyprzedmiotowy, łączono literaturę z muzyką, historię z geografią, muzykę z tańcem i plastyką itp. Lekcje o mniejszościach narodowych wprowadzono na wszystkich poziomach nauczania, we wszystkich klasach szkolnych. Zadaniem nauczycieli było dopasowanie tematów i metod realizacji do specyfiki i poziomu danej klasy szkolnej. Szczególnie istotnym elementem programu było stworzenie uczniom i dorosłym okazji do spotkania i do autentycznego kontaktu z przedstawicielami grup mniejszościowych. Służyły temu otwarte wieczorne spotkania pozalekcyjne, na które zapraszaliśmy gości z wybranej grupy mniejszościowej, a także nauczycieli, uczniów, ich rodziny i znajomych.

W trakcie trwania programu „Spotkajmy się z innymi...” zrealizowano sześć cykli narodowych i pięć wieczornych spotkań kończących każdy z etapów. Ostatnim akcentem programu podsumowującym całość działań był „Koncert Narodów” – duża otwarta impreza, która zgromadziła w największym teatrze opolskim około 200 młodych wykonawców z naszej szkoły oraz z sześciu mniejszości narodowych. Koncert, podczas którego przedstawiano pieśni, tańce i obrzędy, eksponowano prace uczniów, częstowano potrawami narodowymi, obejrzało (lub wzięło aktywny udział) ponad 600 widzów.

Dodatkowym zamierzeniem programu było uzyskanie przychylności rodziców dla zawartych w nim idei. Staraliśmy się, by rodzice razem z uczniami doświadczali atrakcyjności prezentowanych kultur. W pierwszej fazie realizacji programu rodzice byli raczej bierni. W miarę jednak jak otrzymywali coraz więcej informacji na temat naszych działań, aktywność rodziców rosła. Prosty wskaźnikiem zaangażowania była wzrastająca frekwencja rodziców na wieczorach narodowych. W rezultacie, podczas „Koncertu Narodów” wielu rodziców pracowało wraz ze szkołą przy organizacji całej imprezy.

Ewaluacja efektywności programu

Jak wspomniano, efektywność programu edukacyjnego „Spotkajmy się z innymi – niech inni nie będą obcy” była przedmiotem niezależnej ewaluacji. Oceniane były postawy uczniów wobec własnej grupy narodowej oraz wobec przedstawicieli kilku grup mniejszościowych. Badanie miało charakter indywidualnej rozmowy ucznia z eksperymentatorem. Dzieci odpowiadały na kilkanaście pytań, wykonywały kilka zadań mających charakter zabawy. Pomiar obejmował wszystkich uczniów Szkoły Podstawowej TAK w Opolu, oraz wszystkich uczniów szkoły „kontrolnej” podobnego typu i wielkości, w której nie wprowadzano żadnego specjalnego programu edukacyjnego.

Niefortunnie, ze względów organizacyjnych, nie udało się przeprowadzić oceny postaw uczniów bezpośrednio przed rozpoczęciem programu edukacyjnego. Jednakże wyniki badań z początku 1992 r. wskazywały, że uczniowie Szkoły TAK przejawiali stosunkowo silne negatywne postawy wobec mniejszości narodowych. Ten zaskakujący pedagogów wynik był bezpośrednią przyczyną rozpoczęcia w Szkole TAK programu edukacyjnego nastawionego na zmniejszenie stereotypowej percepcji i negatywnych postaw wobec mniejszości.

Pierwszy pomiar ewaluacyjny zrealizowano w styczniu 1993 r., po trzech miesiącach trwania programu, po zakończeniu w Szkole TAK „cyklu żydowskiego”. Zbadano 100 uczniów Szkoły TAK (grupa eksperymentalna) i 80 uczniów szkoły porównawczej (grupa kontrolna). Drugi pomiar realizowano przed końcem roku szkolnego w maju 1993 r., po zakończonym „etapie cygańskim”, a w trakcie „cyklu niemieckiego”. Przebadoano wtedy powtórnie wszystkich uczniów ze Szkoły TAK i wszystkich uczniów szkoły kontrolnej. Pomiar prowadzili niezależni badacze, psychologowie z Uniwersytetu Opolskiego, nie zaangażowani w pracę szkół.

W kolejnym roku realizacji programu (1994) opracowano w Szkole TAK cykle dotyczące trzech mniejszości „wschodnich”: ukraińskiej, białoruskiej i litewskiej. Z istotnych względów zrezygnowano wtedy z ilościowych pomiarów i porównań pomiędzy szkołami. Starsi uczniowie Szkoły TAK po rocznym programie wielokulturowym, doskonale zdawali sobie sprawę z oczekiwań pedagogów i badaczy. Wyniki porównań nie byłyby wiarygodne, bo zbyt obciążone zmienną aprobaty społecznej i politycznej poprawności. Liczne dowody skuteczności programu „Spotkajmy się z innymi...” pojawiły się natomiast w trakcie bieżącej pracy Szkoły TAK, np. coraz bardziej aktywny udział uczniów (i ich rodziców!) w organizacji kolejnych etapów „narodowych”, a zwłaszcza przy realizacji „Koncertu Narodów” i zadań towarzyszących (wspólny *workshop*, opracowanie gazety wielonarodowościowej, wywiady, wspólne zadania organizacyjne itp.).

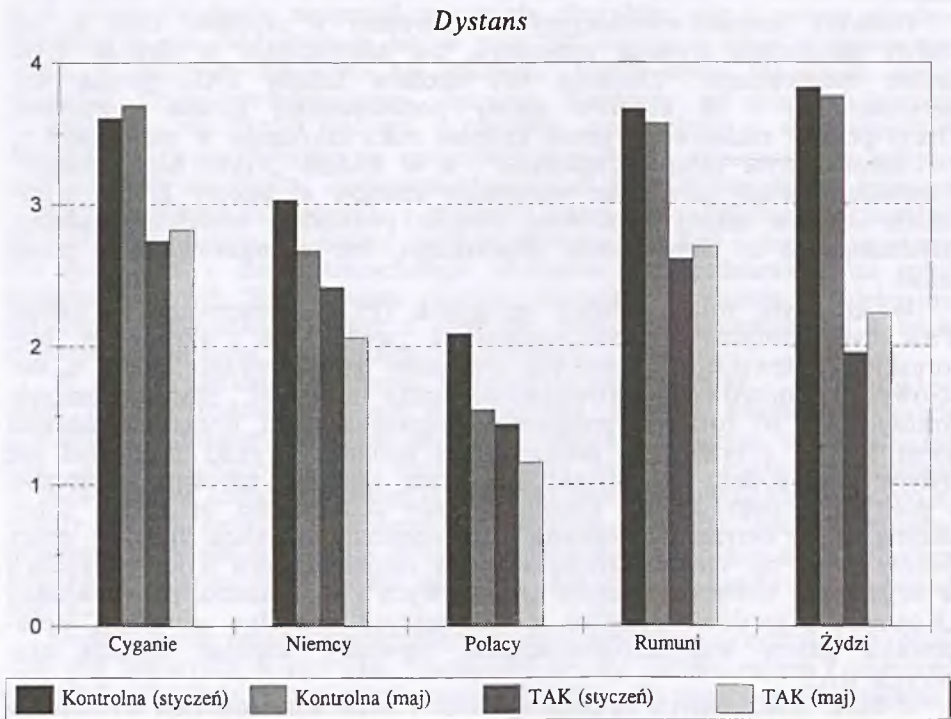
Z dużej ilości danych ukazujących efekty realizacji programu wybraliśmy do prezentacji trzy wskaźniki postaw społecznych uczniów:

- dystans społeczny do przedstawicieli mniejszości oraz do Polaków,
- przewidywana liczba pozytywnych cech (zalet), jakie mają typowi przedstawiciele mniejszości i Polacy,
- przewidywana liczba negatywnych cech (wad), jakie mają typowi przedstawiciele mniejszości i Polacy.

Dystans mierzono przedstawiając każdemu dziecku schematycznie narysowany plan pola namiotowego w kształcie zegara (12 namiotów), na których badani oznaczali preferowane miejsce dla siebie i losowo przypisywanych przedstawicieli mniejszości oraz Polaków.

Rysunek 1 i tabela 1 zawierająca obraz porównań wewnątrz- i międzygrupowych pokazują, że zdecydowanie najmniejszy dystans czują dzieci wobec przedstawicieli własnej grupy narodowej, to znaczy Polaków. Nie jest to wynik zaskakujący. W szkole nie objętej programem edukacyjnym postulowany dystans wobec przedstawicieli mniejszości jest bardzo duży i nie zmieniał się w ciągu kilku kolejnych miesięcy (żadne z porównań nie jest istotne statystycznie). W Szkole TAK już po trzech miesiącach (pomiar był realizowany po

zakończeniu „etapu żydowskiego”) odczuwany dystans wobec wszystkich narodowości istotnie się zmniejszył. Szczególnie wyraźna zmiana dotyczy mniejszości żydowskiej. Zmniejszony dystans wobec wszystkich narodowości utrzymuje się w pomiarze po kolejnych czterech miesiącach. W Szkole TAK objętej programem edukacyjnym „Spotkajmy się z innymi...”, uzyskano korzystny efekt (niespecyficzne zmniejszenie dystansu społecznego).

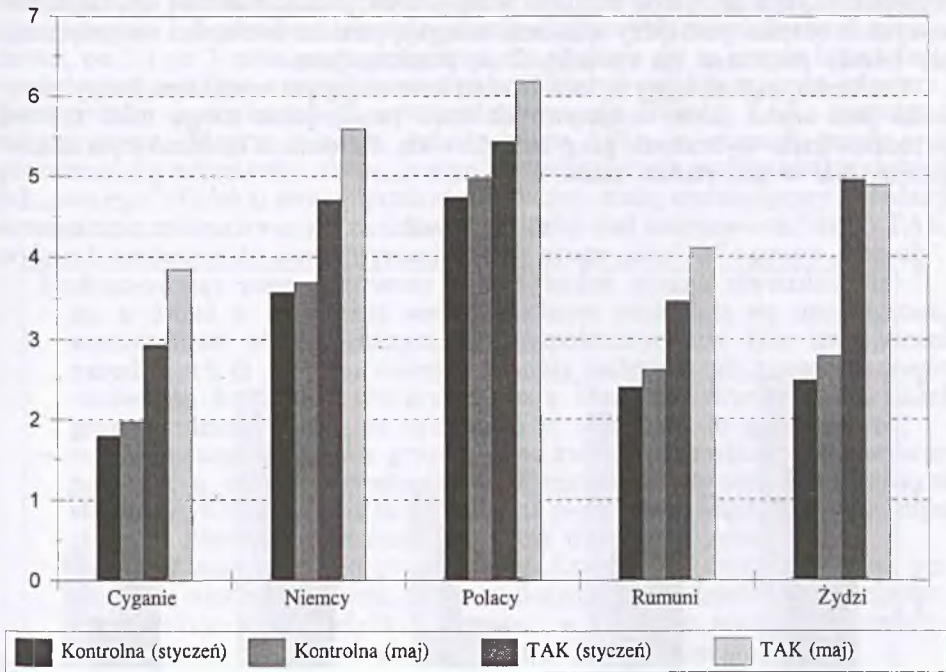

Rys. 1

Tabela 1
Wielkość postulowanego dystansu

Szkoła	Faza	Cygan	Niemiec	Polak	Rumun	Żyd
Kontrolna	1	3.61	3.03	2.09	3.67	3.82
Kontrolna	2	3.70	2.67	1.54	3.57	3.76
Eksperymentalna	1	2.74	2.41	1.44	2.61	1.95
Eksperymentalna	2	2.82	2.06	1.16	2.70	2.23
Kontrol. 1 vs Kontrol. 2		ni	ni	ni	ni	ni
TAK 1 vs TAK 2		ni	ni	ni	ni	ni
TAK 1 vs Kontrol. 1		.001	.026	.020	.000	.000
TAK 2 vs Kontrol. 2		.001	.031	ni	.001	.000

Liczba zalet

Rys. 2

Tabela 2
Liczba przypisanych zalet

Szkoła	Faza	Cygan	Niemiec	Polak	Rumun	Żyd
Kontrolna	1	1.79	3.57	4.73	2.39	2.48
Kontrolna	2	1.97	3.69	4.97	2.61	2.79
TAK	1	2.93	4.70	5.43	3.46	4.95
TAK	2	3.85	5.59	6.18	4.10	4.88
Kontrol. 1 vs Kontrol. 2		ni	ni	ni	ni	ni
TAK 1 vs TAK 2		.037	.044	.087	ni	ni
TAK 1 vs Kontrol. 1		.029	.031	ni	.042	.000
TAK 2 vs Kontrol. 2		.000	.000	.021	.000	.000

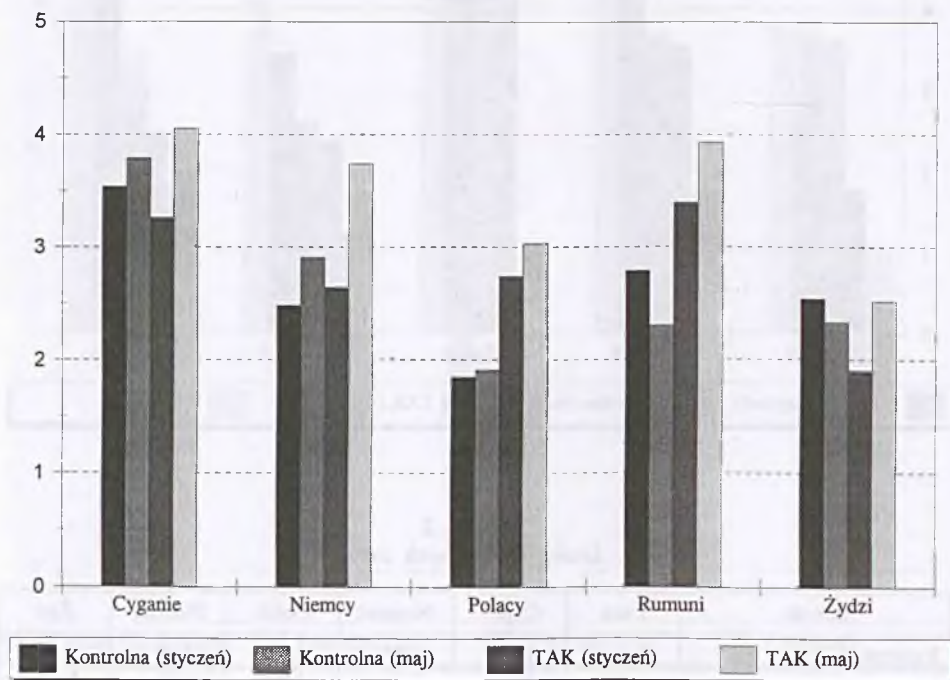
Kolejną metodą pomiaru było pytanie skierowane indywidualnie do każdego z dzieci „Jak myślisz, jak dużo zalet może mieć typowy (...)” (tu podawano kolejne narodowości, w losowym porządku).

Porównanie szkół eksperymentalnej i kontrolnej tzn. Szkoły TAK i szkoły kontrolnej wyraźnie pokazuje korzystny efekt programu. Już po pierwszych trzech miesiącach programu efekty istotne dotyczą wszystkich narodowości, choć szczególnie wyraźna różnica widoczna jest w zakresie zalet przypisywanych Żydom (pomiar realizowano bezpośrednio po „etapie żydowskim”). Po

kolejnych 4 miesiącach programu percepcja pozytywnych cech przedstawicieli mniejszości stała się wśród uczniów Szkoły TAK jeszcze bardziej wyraźna. Nie wszystkie różnice pomiędzy szkołami osiągają poziom istotności statystycznej, ale trendy pokazane na rysunku 2 są przekonujące.

Ostatnim, zaskakującym, lecz bardzo interesującym wynikiem, który uzyskano jest ocena liczby negatywnych cech (wad), jakie mogą mieć typowi przedstawiciele wybranych grup narodowych. Procedura badania była analogiczna, jak w przypadku zalet.

Liczba wad

Rys. 3

Tabela 3
Liczba przypisanych wad

Szkoła	Faza	Cygan	Niemiec	Polak	Rumun	Żyd
Kontrolna	1	3.54	2.48	1.85	2.79	2.54
Kontrolna	2	3.79	2.91	1.91	2.30	2.33
TAK	1	3.26	2.64	2.74	3.39	1.90
TAK	2	4.05	3.74	3.03	3.93	2.52
Kontrol. 1 vs Kontrol. 2		ni	ni	ni	ni	ni
TAK 1 vs TAK 2		.060	.009	ni	ni	ni
TAK 1 vs Kontrol. 1		ni	ni	.002	.011	.017
TAK 2 vs Kontrol. 2		ni	.097	.025	.001	ni

Wprawdzie wykazane różnice nie osiągają zwykle poziomu istotności statystycznej, jednak w Szkole TAK, gdzie realizowano program „Spotkajmy się z innymi...” liczba wad spostrzeganych u typowych przedstawicieli mniejszości, po 3 i po 7 miesiącach programu jest większa niż w grupie kontrolnej.

Interpretacja tego niespodziewanego wyniku nie osłabia, naszym zdaniem, przekonania o skuteczności wprowadzonego do Szkoły TAK programu edukacyjnego. Można bowiem sądzić, że po kilku miesiącach pracy nad problematyką mniejszości, obraz „innego” (przedstawiciele mniejszości) podobnie jak „swojego” (Polaka) stał się bardziej plastyczny, mniej stereotypowy i bardziej wewnątrznie zróżnicowany. Przedstawiając liczbę wad uczniowie ze Szkoły TAK wykazali tendencję do wyrównywania oceny grupy „swoich” i grupy „obcych”.

Podsumowując zaprezentowane wyniki badań można stwierdzić, że:

- już u dzieci w młodszym wieku szkolnym pojawiają się uproszczone, stereotypowe obrazy różnych grup społecznych, w tym mniejszości narodowych (z którymi dzieci nie miały żadnego lub prawie żadnego osobistego kontaktu). Obrazy te mają charakter faworyzacji własnej grupy etnicznej i czasami uprzedzeń w stosunku do grup obcych;
- wśród badanych uczniów grupą wobec której przejawiane są negatywne postawy, a nawet uprzedzenia są Romowie (Cyganie), w mniejszym stopniu Żydzi. W rejonie badań (obszar pogranicza, Śląsk Opolski) grupa etniczna Niemców oceniana jest przez dzieci korzystnie;
- wprowadzenie spójnego programu edukacyjnego nastawionego na poszerzenie wiedzy i osobiste, aktywne doświadczenie kontaktu z mniejszościami, skutecznie modyfikuje postawy w kierunku większej akceptacji, zmniejszenia dystansu i rozbudowania obrazu „innego”.

Książka o programie

Przekonanie o skuteczności programu skłoniło nauczycieli i psychologów Szkoły TAK do próby propagowania zaprezentowanych idei oraz do podzielenia się praktycznymi doświadczeniami z realizacji programu „Spotkajmy się z innymi...” z innymi nauczycielami. Przygotowaliśmy więc książkę, rodzaj skryptu (materiałów pomocniczych), który ułatwi podjęcie całościowej lub częściowej replikacji opisanego programu.

Przygotowana i złożona do wydania w Gdańskim Wydawnictwie Psychologicznym (B. Weigl, B. Maliszewicz, *Niech inni nie będą obcy*, 1997) książka jest dosyć obszerna, obejmuje ponad 10 arkuszy wydawniczych. Jest pracą zbiorową pedagogów Szkoły TAK oraz zaproszonych do współpracy etnografów i przedstawicieli mniejszości. Książka zawiera także przedruki kilku tekstów napisanych przez polskich intelektualistów, które wydają się niezwykle ważne w obszarze poruszanej problematyki. Zamieszczono także bibliografię oraz niewielką antologię tekstów literackich reprezentujących omawiane narodowości.

Książka składa się z czterech części. Pierwsza zawiera rozważania ogólne pokazujące przesłanki oraz istotę programu edukacyjnego nastawionego na modyfikację postaw wobec innych. W części tej zawarte są też pedagogiczne założenia szkoły, w której opracowano i realizowano program. Część druga przynosi podstawowe informacje o problematyce mniejszości. Drukujemy też teksty, które w sposób skrótowy, ale w miarę pełny przekazują elementy wiedzy etnograficznej, historycznej i geograficznej o sześciu mniejszościach narodowych w Polsce: o Białorusinach, Cyganach (Romach), Litwinach,

Niemcach, Ukraińcach i Żydach. Część trzecia ma charakter metodyczny i z konieczności wrywkowy. W części tej zawieramy opisy i przykłady lekcji dotyczących mniejszości, które zrealizowano w Szkole TAK w trakcie trwania programu „Spotkajmy się z innymi...” Przytoczono tu przykłady lekcji z historii, geografii, języka polskiego, muzyki i plastyki, a także propozycje gier i zabaw psychologicznych oraz zbiorów narodowych przepisów kulinarnych. Ten fragment książki wzbogacono antologią tekstów literackich do wykorzystania na lekcjach języka polskiego. Przytoczone pomysły lekcji dotyczą wszystkich sześciu mniejszości. Lekcje te nie są spójnym programem dydaktycznym ani treściowo, ani formalnie. Są to przykłady pokazujące możliwość różnorodnego włączania problematyki mniejszości w normalny cykl dydaktyczny na różnych poziomach szkoły podstawowej. Pomysły te traktujemy raczej jako inspiracje do dalszych poszukiwań, niż jako gotowe propozycje metodyczne. Ostatni fragment książki to wybrana bibliografia dotycząca każdej z mniejszości oraz fragment Konwencji Ramowej Rady Europy o Ochronie Mniejszości, które mogą być pomocne w pracy nauczyciela.

Kontynuacja

Mamy świadomość, że na podstawie doświadczeń jednej szkoły nie można przesądzić o uniwersalnej efektywności zastosowanych działań. Brak nam danych o zakresie ogólności, trwałości i generalizacji uzyskanych efektów.

Wiemy też, że na sukces programu w Szkole TAK złożyło się wiele, czasem trudnych do przewidzenia lub zaplanowania elementów, takich jak:

- wielka mobilizacja i emocjonalne zaangażowanie grona pedagogicznego w trakcie trwania programu, atmosfera święta wywoływana poprzez kolejne „wieczory narodów” gromadzące i aktywizujące coraz liczniejszą grupę rodziców;
- globalność i integracja oddziaływań dydaktycznych podczas „cykli narodowych”;
- osobisty i autentyczny charakter pozytywnych doświadczeń uczniów, rodziców, nauczycieli oraz przedstawicieli mniejszości;
- poważne wsparcie finansowe programu przez znaczące fundacje i kilka drobniejszych dotacji uzyskanych na poszczególne działania;
- stała gotowość popierających ideę programu naukowców do konsultacji i dyskusji merytorycznych.

Wszystkie powyższe warunki niełatwo jest spełnić podczas normalnej, rutynowej pracy szkolnej. Żywimy jednak przekonanie (poparte wynikami badań eksperymentalnych, o których jedna z autorek pisze w odrębnym opracowaniu), że nawet oddziaływanie o węższym zakresie, angażujące mniej czasu szkolnego oraz mniej nakładów pracy i pieniędzy może być skuteczną formą polepszenia percepcji i stosunku uczniów wobec mniejszości.

Po dwóch latach intensywnej pracy nad programem, stanęliśmy wobec poważnego pytania: jak kontynuować wielokulturową edukację naszych uczniów? jak uczynić ją skuteczną bez ogromnego nakładu pracy i wysiłku właściwego dla intensywnego działania przy realizacji programu roku?

Wszystkie nasze doświadczenia w szczególnej atmosferze środowiska Śląska Opolskiego umacniały nas w przekonaniu, że rozpoczęte działania związane ze stereotypami i uprzedzeniami etnicznymi należy kontynuować i na stałe wpisać w edukację i wychowanie.

W toku licznych dyskusji pojawiło się kilka rozwiązań, które już wprowadziliśmy do praktyki dydaktycznej Szkoły TAK:

1. Umieszczenie treści dotyczących mniejszości narodowych w programach dydaktycznych przedmiotów szkolnych i monitorowanie ich realizacji oraz koordynacja międzyprzedmiotowa – korelacja historii, języka polskiego, geografii;

2. Korzystając z doświadczeń Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka wprowadzenie cyklicznych zajęć na temat praw człowieka. Jako jeden z aspektów tych zajęć funkcjonują prawa mniejszości (ale także prawa ucznia i dzieje praw człowieka);

3. Opracowanie wielokulturowego programu obejmującego kultury egzotyczne i odległe. Uczniowie poznają gry i zabawy, potrawy i twórczość dzieci afrykańskich, eskimoskich, aborygeńskich itp. Program opracowały nauczycielki języka angielskiego.

Obecnie działanie edukacyjno-wychowawcze szkoły związane z omawianym tu tematem uzyskało następujący porządek i ciąg poznawczy:

- poznanie różnorodności ludzkich losów w obrębie narodu („Historia mojej rodziny”);
- poznanie kultur mniejszości i uświadomienie, że kultura to różnorodność, a jej akceptacja może być źródłem wewnętrznego bogacenia się jednostek i całych grup społecznych;
- poznanie odległych kultur i doświadczenie atrakcyjnej różnorodności świata (kultury egzotyczne i dalekie).

W roku szkolnym 1996/1997 oraz 1997/1998 wprowadziliśmy kolejny temat roku „Ziemia – planeta Regionów” (znów dwuletni), który ma ten cykl uzupełnić. W jego wyniku uczniowie mają poznać polskie kultury regionalne, aby uświadomić sobie także wewnętrzne zróżnicowanie w obrębie tego, co nazywamy kulturą narodu.

To wszystko, co określamy mianem programu roku lub działań wychowawczych związanych z kształtowaniem postaw wobec innych kultur, jest wprowadzone do pracy szkoły obok zwykłego cyklu dydaktycznego i jedynie towarzyszy codziennej dydaktyce szkolnej. Przekonał się jednak, że czasem nawet niewielkie działania: kilka informacji, zdjęć, jedno spotkanie mogą radykalnie zmienić nastawienie uczniów. W aspekcie wielu niezwykle głośnych działań, wręcz propagandowych, dotyczących pogranicza czy stref przenikania się wielu kultur takie działanie jest realizacją gloszonych haseł o porozumieniu pomiędzy ludźmi. Mają one szczególne znaczenie w takich regionach jak Śląsk Opolski.

Przebieg programu

Kalendarium programu edukacyjnego wraz z towarzyszącymi mu imprezami szkoleniowymi dla pedagogów wyglądało następująco:

1992

Rozpoczęcie programu edukacji wielokulturowej „Spotkajmy się z innymi – niech inni nie będą obcy”.

Badania diagnostyczne dotyczące występowania stereotypów i uprzedzeń narodowościowych wśród dzieci Śląska Opolskiego.

Warsztaty szkoleniowe dla nauczycieli szkół publicznych i społecznych pt. „Modyfikacja uprzedzeń etnicznych” realizowane przez Szkołę TAK i Katedrę Psychologii Uniwersytetu Opolskiego.

1993

Interdyscyplinarna konferencja naukowa „Edukacja wielokulturowa jako droga przeciwdziałania stereotypom i uprzedzeniom etnicznym”. Udział w niej wzięli nauczyciele, psychologowie, socjologowie, dziennikarze oraz przedstawiciele mniejszości.

W ramach programu „Spotkajmy się z innymi...” wprowadzenie wiedzy o mniejszościach na lekcji historii, literatury, geografii, muzyki, plastyki. Spotkania dzieci i młodzieży z przedstawicielami mniejszości podczas „wieczorów narodowych” w Szkole TAK.

Ewaluacja efektywności programu edukacyjnego.

1994

Drugi etap badań diagnostycznych prowadzonych przez Katedrę Psychologii wśród dzieci i młodzieży Śląska Opolskiego. Organizacja „Koncertu Narodów”, w którym spotkało się ponad 200 wykonawców, między innymi dzieci i młodzież z sześciu mniejszości narodowych zamieszkujących w Polsce.

1995

Opracowanie i przygotowanie przez zespół pedagogów Szkoły TAK materiałów dydaktycznych dla nauczycieli na temat edukacji wielokulturowej.

Prezentacja doświadczeń pedagogów i psychologów Szkoły TAK na konferencjach naukowych m.in. w Izraelu – „Wychowanie dla demokracji”, w Austrii – „Mniejszości narodowe w Europie”, w Niemczech – „Wychowanie dla tolerancji”, w Polsce – „Edukacja Alternatywna”, „Budujemy nowe mosty”, „Przekraczanie stereotypów i uprzedzeń etnicznych”.

Nawiązanie współpracy z organizacjami polonijnymi w Niemczech i na Ukrainie.

1996

Poszerzenie programu edukacji wielokulturowej o treści związane z historią i kulturą lokalną „Ziemia – planeta Regionów” oraz o treści przybliżające odległe kultury „Odkryjmy nieznaną świat”.

Początek adaptacji programu „Spotkajmy się z innymi...” do programu nauczania i dydaktyki szkolnej Szkoły TAK jako stałego elementu w procesie kształcenia.

1997

- Dwudniowe spotkanie w Szkole TAK „Kaszubi, Łemkowie, Ślązacy”.
- Wspólnie ze Stowarzyszeniem „Jeden Świat” z Poznania i Polską Akcją Humanitarną, organizacja kolonii integracyjnych dla dzieci uchodźców i dzieci z Opolszczyzny.

Dokumentacja programu „Spotkajmy się z innymi – niech inni nie będą obcy”.

Najważniejsze publikacje prasowe opisujące program:

- W. Łukaszewski, *Coś więcej niż tolerancja*. „Magazyn Trybuny Opolskiej” z 20-21 V 1993.
- R. Bubnicki, *Szkola tolerancji* „Rzeczpospolita” z 8 IV 1993.
- M. Wawrzyniuk, *Jak uczymy nasze dzieci*. „Tygodnik Białorusinów w Polsce »Niwa«” z 30 V 1993.
- T. Kudyba, *Spotkajmy się z innymi ludźmi*. „Oberschlesische Zeitung” z 7-13 X 1994.

- A. Paciorek, *Cztery razy TAK*. „Rzeczpospolita” z 14 XI 1994.
 S. Wolltner, *Erziehung zur Weltherzigkeit und versöhnlichen Duldung*. „Masurische Storch Post” nr 2/1995.
 R. Bubnicki, *Spotkajmy się z innymi – niech inni nie będą obcy*. „Kultura” (Paryż) nr 7/1995.

Filmy telewizyjne o programie:

- Spotkanie*, realizacja Truskawkowe Studio, lipiec 1994, II program TVP.
Sami obcy? reżyseria Stanisław Kubiak, wrzesień 1994, II program TVP.
Koncert Narodów, realizacja Jolanta Wilczek, Ryszard Łabus, kwiecień 1995, TV Katowice.

Ważniejsze referaty na temat programu wygłoszone na konferencjach naukowych w 1995 i 1996 r.:

- B. Weigl, Zmiana stosunku do innych pod wpływem wielokulturowego programu edukacyjnego. Edukacja Międzykulturowa, Białystok 1995.
 B. Malisziewicz, Tematy roku jako próba integracji pracy szkoły wokół wybranych wartości. Edukacja Alternatywna – Dylematy Teorii i Praktyki, Łódź 1995.
 B. Weigl, Research concerning Perceptions of ethnic minorities. Globalisierung und europäische Kultur, Freiburg 1996.
 B. Weigl, Multicultural curriculum as a mean of democratic attitude formation. Challenges and Changes in Citizenship Education in Poland, Jabłonna 1996.
 B. Weigl, J. Mika, Wielokulturowy program nauczania – szansa dla szkół pogranicza. Historia i wizerunek sąsiada w polskich i niemieckich podręcznikach szkolnych przed i po przemianach systemowych, Guben – Gryfino 1996.
 B. Malisziewicz, Metody wprowadzania problematyki żydowskiej do programu dydaktycznego szkoły podstawowej. Kurs Szkoleniowy Żydowskiego Instytutu Historycznego, Warszawa 1996.

BEATA MALISZKIEWICZ, JERZY MIKA,
 BARBARA WEIGL

POGWARKI WITNICKIE – SPOTKANIA Z MIESZKAŃCAMI PRZYGRANICZNYCH MIASTECZEK

Od początku lat dziewięćdziesiątych daje się zauważyć wyraźny wzrost zainteresowania Ziemią Zachodnimi i Północnymi wśród badaczy różnych dyscyplin naukowych. Wynika to z wielu powodów. Jednym z nich jest fakt, iż po przełomie zmieniły się znacznie realia społeczno-polityczne, tak w Polsce, jak i w innych państwach środkowo-europejskich, co już samo w sobie skłania do jakiejś głębszej refleksji historycznej; ponadto 50-letni okres zagospodarowywania tych ziem, jaki upłynął od momentu ich przejęcia, stwarza możliwość przyjrzenia się niektórym zjawiskom z pewnej perspektywy czasowej i pozwala na sformułowanie bardziej ogólnych wniosków, dotyczących nie tylko stopnia rozwoju gospodarczego tego obszaru, ale i zmian w sferze życia społecznego, a zwłaszcza w sferze przemian świadomościowych, jakie się tam dokonały.